

İKTİSADI ANLAMAK

Munise Tuba Aktaş¹

Dani RODRİK (2016), İktisadi Anlamak, 1.Basım, Çev. Can Madenci, Efil Yayınevi, Ankara. (ISBN: 978-605-4160-65-5, sayfa 225)

“Bilim, günlük düşüncelerin düzeltilerek geliştirilmesinden başka bir şey değildir.” Enstein

Rodrik iktisadın neden işe yaradığı, ne zaman yanlış yaptığı ve aradaki farkın nasıl anlaşılabilirliği sorularıyla okuyucuyu iktisadi anlamaya yönelik bir yolculuğa çıkartmaktadır. Yazar eserde iktisadi hem eleştirmekte hem de mevcut eleştirilere cevap vererek, iktisadın üstün yönlerini ortaya koymaktadır.

İktisat ve iktisatçılara yönelik eleştiriler hem bir özeleştirici niteliğinde iktisat disiplini ve iktisatçılar içinden hem de diğer sosyal bilimler mensupları tarafından dile getirilmektedir. Fourcade ve Algan (2015) “iktisatçıların üstünlüğü” adlı makalesinde evrensellik iddiasıyla iktisatçıların diğer bilimlere küçümseyen kibirli bir tavır sergilediklerini belirtmektedir (Akat, 2017:15). Pikety (2015)’e göre ise ekonomi disiplini, tarihsel araştırmalar yapmama ve diğer sosyal disiplinlerle işbirliği içinde olmama pahasına matematiğe, teorik ve ideolojik düşüncelere olan tutkusundan kurtulamamıştır (Pikety, 2015: 34). M. Blaug (1997), gerçek dünyayı anlamaktan vazgeçen modern iktisadi hasta ilan ederken, T.W. Hutchison (1981) ise iktisatta ileri düzey matematik kullanımının yaygınlaşmasıyla ilgili görüşlerini şöyle dile getirmektedir: “Hiç şüphesiz, akademik iktisatçılar, akademik matematikçiler gibi, ‘iyi oyunlar’ oynamak hakkına sahiptirler. Ancak, entelektüel yönden üzüntü verici olan, bu çeşit oyunların öğrencilere, araştırma kuruluşlarına veya kamuoyuna; bir firmanın, sanayinin veya ulusal ekonominin hatta dünya ekonomisinin işleyişine, dolaylı da olsa, katkıda bulunacakmış gibi satılmasıdır” (Kaymakçı, 2013: 175).

Aynı zamanda 2000 yılında Fransa’da bir grup ekonomi öğrencisinin yayınladığı bildiri ile başlayan Post Otistik İktisat Hareketi iktisat öğretilerine dönük öğrenci merkezli rahatsızlıkların açığa çıktığını göstermektedir. Bu bildiride neoklasik ekonominin iktisattaki hakimiyeti ve matematiğin iktisat eğitiminde yoğun kullanımı eleştirilmekte ve iki disiplin arasındaki amaç-araç ilişkisinin bozulduğu belirtilmektedir.

¹ Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Öğretim Üyesi Dr. Munise Tuba Aktaş, e-posta: mtturker@anadolu.edu.tr

İktisada yönelik bahsi geçen tenkitlerde iktisadın bir sosyal bilim olduğu hatırlatması göze çarpmaktadır. Rodrik bu eseriyle hem alışlagelmiş eleştirileri yeniden ele almakta hem de bir iktisatçı olarak iktisat disiplinin ve iktisatçıların zayıf oldukları noktalar konusunda fikir paylaşımlarında bulunmaktadır.

Yazar kitabın içeriğini belli alt başlıklar altında ele almaktadır. Kitabın giriş kısmında Rodrik okuyucusuyla iktisadi fikirlerin başarılı ve yanlış kullanımına yönelik görüşlerini paylaşmaktadır. İktisadın yanlış ya da doğru kullanımında modelleri merkezi konumda değerlendiren yazar, onların iktisadı hem güçlü hem de zayıf kılabilindiğinden dem vurmaktadır. Bu doğrultuda eserde yoksullukla mücadelede şartlı nakit desteği, kentsel ulaşımında izdiham fiyatlandırmasının kullanılması, iktisadın başarılı uygulamaları olarak sunulmaktadır. Öte yandan kitabın odaklandığı modellerin kullanımında iktisatçıların diğer bilim alanlarında çalışanlara benzer bir biçimde bazı yanlışlara düştüğü ifade edilmektedir. Bu kapsamda yazara göre, iktisatçıların en büyük yanılması kullandıkları modeli her koşulda genel-geçer bir model olarak görme eğiliminde olmalarıdır. Bu durum tarihsel süreç içinde doğa bilimlerinden özellikle fizikten önemli ölçüde etkilenen iktisadın da değişmez yasalara yönelmesi, modellerini doğa bilimlerinin kavramlarıyla analiz etmesi ve doğa bilimleri kökenli iktisatçıların iktisat yazınına olan katkılarıyla ilişkilendirilebilir.

Öte yandan 20. Yüzyılda fizikte devrim niteliği taşıyan gelişmeler yaşandı. Bu kapsamda ekonominin teorik altyapısında önemli etkiye sahip olan Newtonian ya da klasik fizik anlayışındaki bir takım yeni yaklaşımlar düşünsel alana tesir etti. Yeni yaklaşımların etkisiyle ortaya çıkan değişimler evrene ilişkin anlayışı da biçimlendirdi. Bu yaklaşımları; kısaca Görelilik Teorisi, Kuantum Teorisi ve Kaos Teorisi olarak sıralayabiliriz (Erol ve Sinanoğlu, 2011:125). Bu yeni anlayışın son zamanlarda iktisadın teorik altyapısına yansımaları görülmektedir.

Klasik bilimin temel sac ayaklarını denge ve istikrar oluşturmaktadır. Ancak son yıllarda bilim paradigmasındaki değişim göze çarpmaktadır. Bu doğrultuda kozmoloji, kimya, biyoloji, fizik, iktisat gibi bilim alanlarının tüm aşamalarında istikrarsızlıklar, dalgalanmalar ve evrimsel eğilimler görülmektedir. Klasik fizik temelinde bilimde yaşanan evrimsel değişim genel olarak şu şekilde özetlenebilir: Bilimin başlıca amacı olarak evrensel kurallara ulaşmak yerine örnek biçimlendirme ve örnek tanıma ön plana çıkmıştır. Aynı zamanda bu evrilme sürecinin teorik olarak

aksiyomatik, indirgemeci bir perspektiften farklı düzeylerde eşzamanlı olarak iç içe geçmiş olgulara; düşük düzeyde kompleksiteden yüksek kompleksiteye; durağan, denge durumundaki doğrusallıktan; dinamizm, açık sistemler, dengeden uzaklaşmaya; makro-mikro ayırımından mikro temelli makro anlayışa doğru gerçekleştiği söylenebilir. Fizikte “yeni fizik” olarak adlandırılan bu gelişmelerden iktisatçıların etkilenerek denge-dışı modellere yöneldiği görülmektedir. Böyle bir ekonominin ise doğrusal, öngörülebilir ve mekanik olmayan aksine süreç-bağımlı, organik, evrilen ve dolayısıyla kompleks nitelikler göstermesi söz konusudur (Eren, 2016: 28-29).

Fizik, matematik, biyoloji, psikoloji, bilgisayar bilimi, vb. alanlarındaki gelişmelerin hızlıca iktisada yansması iktisadın içeriğinde önemli değişimlere yol açmaktadır. “Yeni” heterodoks iktisat, bu yansımanın aracı olarak görülmektedir. Yeni heterodoks iktisat; klasik oyun teorisi, evrimci oyun teorisi, davranışsal oyun teorisi, evrimci iktisat, davranışsal iktisat, deneysel iktisat, nöro iktisat ve ajan-temelli kompleksite iktisadını kapsamaktadır. Görüldüğü gibi, yeni heterodoks iktisat alanlarının kökenleri iktisat dışındaki diğer bilimlerde bulunabilir. Bu çerçevede nöro iktisat, nöro-bilimin; davranışsal iktisat ise psikolojinin kavramlarını iktisada uyarlamıştır. İktisatta son yıllarda farklı kavramlar, teknikler, analitik araçlar kullanılmaktadır. Örneğin son yıllarda aslında özellikle istatistiksel fiziğin geliştirdiği sıklıkla kullanılan kavramlar arasında heterojen ajanlar, doğrusal olmama, rassalık, stokastisite (rastgele, olasılıksal) sayılabilir. Böylece son yıllarda ekonofizik, termo-iktisat, kompleksite iktisadı (doğrusal olmama, çoklu denge, artan getiri, küçük olayların önemini içeren dengesizlik iktisadı) gibi yeni alanlar ortaya çıkmıştır (Eren, 2013).

Bu gelişmeler gerçekte iktisadın diğer bilimlerle ilişkisinin olmadığı ve indirgemeci bir tutum sergilediği, basit ve gerçeklikten uzak olduğu yönündeki alışlagelmiş eleştirilere de heteredoks iktisat yaklaşımı çerçevesinde bir yanıt niteliğindedir. Rodrik’in eserinde de bu eleştirilere yönelik tutarlı, sistematik ve ufuk açıcı görüşlerle karşılaşmaktadır. Rodrik aynı zamanda iktisatçıların belirli bir yapısal koşulda faydalı ve ilgili olabilecek modeli belirleyebilmesi ve diğer modellerden ayrıştırabilmesinin bir zanaat işi de olduğu ve deneyim ve sağduyu kanalıyla yapılabileceğinin altını çizmektedir. Eserde sağduyunun önemi, Sargent’in (2007) “iktisat örgütlü hale getirilmiş sağduyu” anlamına gelmekte ifadesine yer verilerek kitabın çeşitli bölümlerinde vurgulanmaktadır.

Yazar eserinde iktisadın iki farklı kullanımına değinmektedir. Bunlardan ilki, ekonomi biliminin uğraş alanını ekonomi ile sınırlayan tanımıdır. Zira buradaki tanım ekonominin nasıl işlediğini anlamaya odaklanan toplumsal bir bilim olduğuna yöneliktir. Diğeri ise günümüzde popüler ekonomi kitaplarının da katkısıyla iktisadi yöntemlerin ekonomi yanında pek çok alana uygulanabilir özellik taşıdığıdır. Bu görüş ise tartışmaya oldukça açıktır. Şöyle ki, Chang'ın (2016) Ekonomi Rehberi başlıklı kitabında da ele aldığı gibi ekonomi biliminin sadece ekonomiyi değil, herşey ile ilgili olduğuna yönelik yaklaşım "ekonomi emperyalizmi" kavramıyla eleştirilmektedir. Konu daha geniş bir pencereden ele alınacak olursa, günümüz ekonomik sisteminde kişi başına düşen geliri sürekli arttırmaya dönük gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ortak çabası başka bir deyişle daha fazla üretmek ve tüketerek zenginleşme ve refahı artırma hedefi ekonomiyi dünyanın merkezine koymakta ve ekonomi günümüz dünyasında başat konuma gelmektedir. Dolayısıyla iktisadın yaşadığımız dünyanın şekillenmesindeki rolü yadsınamaz.

Yazar bu tanımlardan ikincisini benimsediğini belirtmekle birlikte, eserinde salt iktisat disipliniyle ilişkili temel sorunları ele almaktadır. Bu kapsamda yer alan piyasaların etkin ya da başarısız olduğu durumlar, tam istihdam ile fiyat istikrarı arasındaki ilişki, iktisadi büyümenin belirleyicileri gibi büyük sorulara yanıt bulmada iktisadi modellerin rolü üzerinde durduğunu ifade etmektedir.

Öte yandan Rodrik, iktisadın evrensel çıkarımlar ve öneriler sunmak için başvurulamayacağına değinerek, iktisadi sorunları anlama ve çözüm bulma konusunda iktisadi modellerin önemini gözler önüne sermektedir. Bu kapsamda her bir iktisadi modelde toplumsal hayatın bir parçasını aydınlatma işlevi üzerinde durularak modellerin yol gösterici misyonu öne çıkarılmaktadır. Ayrıca yazara göre mevcut koşullardaki değişmeler modelin tekrar ele alınması gereğini doğurmakta ve iktisatçıların modeller arasında daha esnek ve geçişken bir tutum takınmaları gereği doğmaktadır. Bir başka deyişle, belli modellerin hegemonyası altında model yanlılığı yerine farklı modellerin ya da model karmasının da kullanılabilceği akıldan çıkarılmamalıdır.

Söz konusu bu kitap hem iktisatçı hem de iktisatçı olmayanların okumasına sunulmuştur. Rodrik her iki gruba yönelik bazı mesajlarının olduğunu ifade etmekte ve bu mesajları son bölümde 10'u iktisatçılar ve 10'u iktisatçı olmayanlara yönelik olmak üzere 20 emirde sunmaktadır. Yazarın iktisat disiplini içinden biri

olarak sadece iktisatçılara değil, iktisatçı olmayanlara yönelik net ve açık uyarıları kitabın merkezindeki konuları özetler niteliktedir.

Kitabın ilk bölümünde anaakım iktisatçıların iktisadi modellere verdiği önem vurgulanarak, model kullanımının Axel Leijonhufvud (1973) çalışması referans gösterilerek iktisatçılar arasında bir statü unsuru, gurur kaynağı olarak görüldüğü belirtilmektedir. Diğer taraftan heterodoks iktisatçılara göre, matematiksel modeller basit iktisadi konuları grift hale getirmektedir. Bu doğrultuda, kitapta heterodoks yaklaşım taraftarlarının ortodoks iktisatçılara yönelik sert eleştirilerine işaret edilmektedir. Diğer taraftan basit iktisadi modellerin toplumun nasıl işlediğini belli bir çerçevede konuyla ilgisi olan ana unsurları ortaya çıkararak aktarması nedeniyle özellikle modelin basit olma gereğine eserde değiniliyor.

Çalışmada modellerin dünyayı basitleştirerek anlamak ve yorumlamada kılavuz ve zihinsel deneyler olarak görülebileceği belirtilmekte, bu çerçevede karmaşıklığa karşı basitliğin dezavantaj değil, avantaj yaratabildiği ve gerekli olduğu ifade edilmektedir. Bu görüşü desteklemeye yönelik Borges'in hikayesine başvurulmuştur. Hikayede imparatorluğun mükemmel, ayrıntılı haritalarını çizmeye çalışan haritacılarının devasa boyutta çok ayrıntılı ama işe yaramayan haritalar yapması anlatılmaktadır. Bu hikaye de bize çoğunlukla olduğu gibi, gerçek hayatta mükemmellik ve kusursuzluk yönündeki takıntılı çabaların pek de fayda sağlamadığını göstermektedir.

Yazar eserinde "gerçek dışı varsayımlar" başlığı altında iktisadi modellerin basitleştirmek ve soyutlamak maksadıyla varsayımlara dayanmasının ve bu varsayımların gerçek dünya ile örtüşmemesinin bu modellerin uygulanabilirliği üzerindeki etkisini değerlendirmektedir. Bu konuda yazar varsayımlardaki gerçek dışılıktan kaçınmanın mümkün olmadığını belirtirken, modelin ciddi önemdeki varsayımlarının gerçeklikten kopuk olmamasının da altını çizmektedir.

Yazar matematiğin iktisatta kullanımına yönelik olarak düşüncelerini ise şu şekilde dile getirmiştir: Matematiksel modellerin iktisatta kullanımı iktisatçının bilgi birikiminin göstergesi olmasıyla ya da iktisadın karmaşık ilişkilerden oluşmasıyla çok az ilişkilidir. Matematiğin temel işlevi, modellerin daha açık ve anlaşılır hale

gelmesi ve varsayım-sonuç arasındaki tutarlılığı sağlamasıdır². Yazar basitlik, gerçekçilik ve gerçeklik alt başlığı altında girift modellerin gerçek dünyayı daha fazla açıklayabileceği görüşüne şüpheyle yaklaşmakta ve bu tür modellerin başarısız olabileceğini ifade etmektedir.

Kanımcı iktisat-matematik ilişkisini kökten dışlamanın doğru olmayacağı gibi, iktisadı sadece matematikle var etme gayretine de mesafeli durarak eklektik bir yaklaşımı daha doğru bulmaktayım. Dolayısıyla burada iktisadın kantitatif yönü dışında kalitatif yönünün olduğu ve bu boyutta da pek çok iktisadi olgu ve sorunun ele alınabileceği söylenebilir.

Kitabın ikinci bölümüne yazar, “modeller iktisadı bilim yapar” cümlesiyle başlamakta, temel yasalar ortaya çıkararak fizik, kimya gibi doğa bilimlerinden iktisadı ayırarak toplumun temel yasalarının olmayacağı vurgusunu bu bölümde de yinelemektedir. Yazarın ifadesiyle belli yapısal koşullarda doğru olan bir şeyin başka koşullarda da doğru olması gerekli değildir. Aynı zamanda bu bölümde, iktisat bilgisinin gerçek dünyayı daha iyi anlamaya ilişkin olarak geliştirilen yeni modellerle zenginleştiği belirtilmektedir. Ayrıca yazara göre, yeni nesil modellerin eski nesil modellerin yerini alması yerine bazı yapısal koşullara konuyla daha fazla ilgisi olan yeni unsurların eklenmesi sağlanarak iktisattaki bilimsel ilerleme gerçekleşmektedir. Bu doğrultuda, tam rekabetçi piyasa modelinden eksik rekabete, asimetrik bilgiye, davranışsal iktisada doğru iktisadın kapsamını genişletmesi eski nesil modellerin rolünü ortadan kaldırmamaktadır. Aksine eski ve yeni nesil modeller bağlama dayalı olarak birlikte gerçek dünyayı açıklamaya hizmet etmektedir.

“Modeller arasında gezinmek” başlığını taşıyan üçüncü bölümde modelleri iktisadi araştırmalarında kullanacak olan iktisatçılar ele alınmaktadır. Bu doğrultuda kullanılacak modelin seçiminde sağduyu ve deneyim sahibi olma gereği üzerinde durularak, doğru modelin nasıl belirlenmesi gerektiği konusuna odaklanılmaktadır. Bu bağlamda doğru iktisat modelinin büyük ölçüde olmazsa olmaz nitelikteki ilişkileri ayrıştırarak nedensel ilişkileri açığa çıkarabilen model olduğu ileri sürülmektedir. Peki belli ilkeler çerçevesinde model seçiminin doğru bir biçimde yapılıp yapılmadığına karar verilebilir mi? Rodrik, model seçimini dört ayrı

² Bu konuda daha detaylı bilgi için Beed Clive ve Kane Owen (1991), “What is the Critique of the Mathematization of Economics” KYKLOS, Vol.44, Fasc 4, 581-612 çalışmasına başvurulabilir.

doğrulama stratejisinden oluşan bir sürece dayandırmaktadır. Bunlar şöyle sıralanabilir: Büyük önemdeki varsayımların doğrulanması, gerçek dünya ile modelin nedensel mekanizmalarının örtüşmesi, doğrudan çıkarımların gerçek dünya için doğrulanması, temel gözlem ya da sorunun yanı sıra çeşitli yan çıkarımların bir diğer değişle tesadüfi çıkarımların doğrulanması ve modellerin gerçek dünyada işleyip işlemediğini, dış geçerliliğini sağlamaktır.

Eserin dördüncü bölümünde yazar iktisat teorilerinin ele alınış tarzını eleştirel bir yaklaşımla irdelemektedir. Bu bölüme yazar öncelikle model ve teori arasındaki farklılık ve benzerlikleri açıklamakla başlamaktadır. Modeller neden-sonuç ilişkilerine odaklanırken, teorilerin bir dizi olgu ve gelişmeyi açıklamaya yönelik olduğu belirtilmektedir. Her ikisi de genel itibarıyla evrensel nitelikte olmaktan çok belli bir duruma özgü nitelik taşımaktadır. Yazar bu kapsamda eserinde Albert Hirschman'ı (1970) referans göstererek, toplumsal bilimcilerin "kendilerini teoriler kurmaya zorladıklarında, büyük paradigma arayışlarına soyunduklarında meselelerin anlaşılmasının zorlaştığı" görüşünü paylaşmaktadır. Yazar iktisadın genel teorilerini bir yapı iskelesi olarak değerlendirmekte ve bu teorilerin faydalı hale gelebilmelerinde önemli ölçüde bağlamsal analizle birleştirilmesi gereği üzerinde durmaktadır. Bu çerçevede teorilerin mevcut koşullardan, başka bir ifadeyle, kendi bağlamlarından bağımsız olarak tüm zamanlarda geçerli olan yazarın ifadesiyle büyük teoriler olarak değerlendirildiklerinde başarısızlık da beraberinde gelecektir. Diğer taraftan yazar bu teorilerin belli yapısal koşullara özgü olarak ele alındıklarında son derece değerli olduklarını da göz ardı etmemektedir.

Beşinci bölümde, "iktisatçılar yanlış yaptıklarında" başlığı altında ihmal hataları, eylem hataları iktisadın psikolojisi ve sosyolojisi alt başlıkları üzerinde durulmaktadır. Yazar profesyonel iktisatçıların kullandıkları birçok model olmasına rağmen paradoksal olarak ilgilenilen konu ile ilgili genel bir fikir birliğine ulaştığı vurgusunu yapmaktadır. Bu kapsamda G. Mankiw tarafından listelenen profesyonel iktisatçıların hemen hepsinin aynı görüşü paylaştıkları konuların listesi sıralanmakta ve söz konusu her bir görüşe katılım yüzdesi belirtilmektedir. Bu görüşler arasında %90 ve üzerinde hemfikir olunan konular arasında, tarifelerin ve ithalat kotalarının çoğu zaman iktisadi refahı azalttığı, kiralara tavan konulmasının mevcut konut sayı ve niteliğinde azalma yaratacağı ve esnek, dalgalı döviz kurlarının etkili bir uluslararası parasal düzenleme aracı olduğudur. Bu görüşler, kanımca Rodrik'in de

vurguladığı gibi, bağlamdan bağımsız değerlendirmelerdir. Bağlam ve ciddi önemdeki varsayımlar (örneğin, tam rekabet koşulları, tam bilgi) değişirse, sonuç hala geçerliliğini koruyacak mıdır? Bu soruyu aklımızda tutarak Rodrik'in bu fikir birliğinin zararsız olabileceği gibi bazen sorun yaratabileceği görüşüne yoğunlaşalım. Özellikle belli bir modelin verdiği sonucun evrensel geçerliliğine dönük olarak uzlaşının olması ve söz konusu modelin ciddi önemdeki varsayımlarının pek çok yapısal koşulda ihlal edilme olasılığının bulunması sorun ortaya çıkarmaktadır. Rodrik'e göre, iktisatçılar iktisadi konuyu tek bir model çerçevesinde çözmeye çalıştıklarında iki tür hata ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bunlardan ilki, 2008 Küresel Kriz'inin de gösterdiği gibi ihmal hataları, bir diğeri piyasa ekonomisinin evrensel bir reçete olarak sunulduğu Washington Uzlaşması'dır. İhmal hatalarını Rodrik şöyle dile getirmekte, ufukta beliren sorunları kavrama becerisindeki yetersizlikler. Bilindiği gibi, çoğu iktisatçı tarafından 2008'de Küresel Kriz koşullarının oluştuğu ve sorun yaratabilecek alanlar öngörülemedi.

Riskleri öngörme noktasında iktisatçıların hataya düştüklerinin açık bir kabulü, Kraliçe II. Elizabeth'in 2008'de London School of Economics'e yaptığı ziyaretin ardından önde gelen bir grup iktisatçının kalemine yansımıştı. Kraliçe uzmanlara şu soruyu sormuştu: "Neden hiç kimse görmedi krizin geldiğini?". Bir grup iktisatçının 6 ay sonra Kraliçeye gönderdikleri mektupla yanıtı, düştükleri kolektif tasavvur hatasından dolayı özür niteliğinde olmuştu (Eichengreen, 2016:3).

Öte yandan kriz öncesinde yazarın eserinde üzerinde durduğu gibi, 2005 yılında Robert Shiller varlık fiyatlarındaki oynaklığı ve Raghuraj Rajan da finansal yeniliklerin olumsuz yönleriyle ilgili kaygılarını dile getirmişti. Bilindiği gibi, Nouriel Roubini küresel krizi önceden öngörerek çeşitli uyarılar da bulunmuştu. Bu uyarılar cari işlemler açığı ve yurtdışındaki ABD doları borçlarındaki artışa yönelik olmuştu, gelecek krizle farklı unsurlar ilişkilendirilmişti. Ancak bilindiği gibi, sözkonusu birkaç kişinin uyarıları kulak arkası edilmişti. Çünkü iktisatçılar arasındaki hakim görüş, piyasaların etkin işlediği, mali yeniliklerin risk ve getiri arasındaki değiş tokuşu geliştirdiği, devletin müdahalesinin faydasız hatta zararlı olduğu, piyasanın kendi kendini regüle edeceği yönündeydi, görülen o ki piyasa yanlı modele tam bir güven söz konusuydu. Hatta Lucas'ın (2003) eserinde de referans gösterildiği gibi "tüm pratik açılarından bakıldığında, ana sorunumuz olan depresyonu önleme sorunu çözülmüştür" ifadesi, küresel kriz öncesinde bu güvenin somut bir

ifadesi olmuş sorun olarak görülmeyen bir olgunun mücadelesine yönelik ilgi doğal olarak azalmıştı. Ancak 2008'de patlak veren küresel ekonomik kriz iktisatçılar açısından piyasa savunuculuğunu zayıflatan önemli bir gelişme olarak kendini gösterdi.

Rodrik eylem hataları olarak nitelendirdiği Washington Uzlaşması'nı piyasa ekonomisinin kurumsal temellerini ve gelişmekte olan ülkeleri türdeş gruplar olarak ele alarak evrensel bir yol sunması nedeniyle eleştirmektedir. Bu uzlaşma da ülkelere özgü yerel koşullar dikkate alınmadığı gibi her ülke için reform maddelerinin önem ve uygulanabilirliği farklılık gösterebilir. Bu anlamda her ülkenin öncelikli reform alanlarının aynı olmasını beklemek ne kadar doğru bir yaklaşım olacaktır? Tam da bu noktada Chang'ın Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü başlıklı kitabında ileri sürdüğü gibi gelişmiş ülkeler gelişmekte olan ülkelere önerdikleri yol haritasından farklı bir yol izleyerek bugünkü kalkınmışlık düzeylerine ulaşmışlardır. Bu hem her ülkenin şahsına münhasır olması hem de ülkelerin zaman ve mekandan soyutlanarak evrensel kurallara bağlanması pek de gerçekçi, işlevsel ve faydalı görünmemektedir.

Günümüzde, tüm ülkeler için geçerli olabilecek tek bir model ve politika önerilerinin uygun olmadığı ve reformların ülke koşullarına göre oluşturulması ihtiyacı, her kesimden daha fazla kişinin itibar ettiği bir düşünce oldu. Rodrik, bunu tüm ülkeler için ortak olan projelerin modasının geçtiğini diğer taraftan model seçiminin moda olduğunu belirterek özetlemektedir.

Ayrıca Rodrik, anaakım iktisadın hakim konumunun iktisatçılar üzerindeki etkisinden bahsetmektedir. Rodrik'e göre, iktisatçılar piyasalardan yana hata yapmaktadır. Eserde iktisatçıların piyasa başarısızlıklarından haberdar olmalarına rağmen piyasa ekonomisi konusunda kamu kaynaklı tedirginliğin iktisatçılar arasında tepkisel bir eğilime yol açtığına işaret edilmektedir. Yazara göre iktisatçılar kamunun piyasa ekonomisi konusunda endişe ve korkularını yersiz ve abartılı buldukları için piyasalar ve piyasa ilkeleri konusunda aşırı düzeyde korumacı bir tutum takınmaktadırlar. Tüm dünyada neoliberal politikaların yükselişinin yansımalarını iktisadi, sosyal ve kültürel yaşantımızda hissediyoruz. İktisat eğitiminde başat öğretisi olan neoliberal anlayışla sınırlandırılmasının genel olarak hem öğrenci hem de öğretim üyelerinin iktisat anlayışının şekillenmesinde kilit rol üstlenmektedir. Ancak küresel kriz bu anlayıştan kopuşları da

beraberinde getirmiş, mevcut sistemin geçerliliğinin daha fazla sorgulanmasını sağlamıştır.

Bu doğrultuda kitapta da vurgulandığı gibi iktisadi sorunun niteliği ve bağlamı ne olursa olsun sorun piyasa yönelimli yaklaşımlarla çözülür anlayışının kamu önündeki hakimiyeti sarsılarak piyasaların her zaman iyi işlemediği, devlet müdahalelerinin gerekli ve yararlı olabileceği yönündeki yaklaşımlara daha fazla yer açmıştır.

“İktisat ve eleştirilenleri” başlığı verilen kitabın son bölümünde iktisadın ve iktisatçıların eleştiriye maruz kaldıkları konular açıklanmıştır. Bu bağlamda, eleştirilerden bazıları arasında iktisatçıların, toplumsal olguları sığ bir bakış açısıyla ele alması, toplumsal, kültürel, siyasal çerçeveyi göz ardı etmesi, iktisadi sadece piyasalar ve maddi amaçlar üzerine kurgulaması sayılabilir.

Rodrik, iktisatta genel kabul görmüş ve üzerinde önemli ölçüde uzlaşa sağlanmış eleştiriler üzerinden yola çıkarak bu eleştirilere yanıt vermektedir. İktisada yöneltilen eleştirilerden biri olan iktisat modellerinin fazla basit olduğu yönündedir. Bu eleştiri, Enstein’in kendisine atfedildiği şekilde dediği gibi “her şey mümkün olduğu kadar basit olmalıdır, ama fazla basitleştirilmemelidir” ifadesinin kılavuzluğunda değerlendirildiğinde, problemin özünü ortaya koyabilmek için temelde yatan bileşenleri dikkate alarak bunların dışında kalanları analiz dışı bırakmanın yanlış olmadığı açıktır.

İktisadi modellerin tam rekabet, bencil birey, tam bilgi gibi gerçek hayatla örtüşmeyen bazı varsayımlara sahip olduğuna dair bir diğer eleştiri, bu tür soyutlamaların laboratuvar deneylerine benzetilerek yararlı olduğu belirtilmektedir. Zira bu modeller neden-sonuç ilişkisini açığa çıkarmaya olanak tanımaktadır. Özellikle neoklasik iktisadın bireyi temel alması nedeniyle iktisatçıların çoğunlukla insan davranışlarının belirlenmesinde rolü olan toplumsal, kültürel etkenleri dikkate almamakla eleştirilmektedir. Ancak Rodrik’in de vurguladığı gibi, iktisat modellerinin bu etkileri de içerecek ve bunların muhtemel sonuçlarına çözüm bulabilecek şekilde ele alınmasını engelleyici bir durum söz konusu değildir. Ayrıca yazar iktisat disiplininde bir değişim yaşandığını ve bu değişimin son yıllarda gelişen yeni araştırma alanlarına bakılarak gözlenebileceğini belirtmektedir. Bu alanlar arasında Rodrik’in üzerinde durduklarının davranışsal iktisat, rastgele kontrollü çalışmalar (randomized controlled trials) ve kurumlar olduğu görülmektedir. Tüm bu alanların itkisinin sırasıyla psikoloji, tıp, tarih

gibi alanlardan gelmesi ve bu alanlardan etkilenmesi çarpıcı bir husustur.

Aynı zamanda iktisada yöneltilen bu eleştiri tersten ele alınarak karşı bir eleştiri olarak sosyal bilimlerin diğer alanlarına yöneltiler. Acaba siyaset bilimi, sosyoloji, sosyal psikoloji ve antropoloji gibi disiplinler iktisadı kendi alanlarıyla ne ölçüde ilişkilendirmekte ve insan davranışlarının çözümlenmesine katkı sağlayacak şekilde ele almaktadırlar. Bu sorunun yanıtı sanırım ayrı bir tartışma ve araştırma konusu olarak incelenebilir niteliktedir.

Bir diğer eleştiri, iktisat teorilerinin test edilmesinin sıkıntılı olduğuna dairdir. Rodrik iktisadın toplumsal bir bilim olduğu ve evrensel teoriler ve sonuçlar elde etmeye çalışmanın gereksiz olduğuna değinerek, modeller ya da teorilerin kendi bağlamında geçerli olabileceğini genel nitelikte, kesin sonuçlar elde edilemeyeceğini ifade eder.

İktisadın öngöründe bulunma yetisine sahip olamadığına yönelik bir diğer eleştiri, son yıllarda yaşanan 2008 Küresel Kriz'i referans gösterilerek yapılmaktadır. Burada daha önce de değinildiği gibi son kriz iktisatçılar arasında iktisadi ve mali istikrarın sağlandığına yönelik genel kanının yarattığı rahatlık ortamında baş göstermişti.

Aynı zamanda Rodrik eserinde iki ana eleştiri olarak nitelendirdiği tenkitleri ayrıntılı olarak ele almaktadır. Bunlardan ilki, iktisadın önemli ölçüde değer yargılarını barındırdığı ve böylece bilimsel analiz kisvesi altında piyasa ekonomisinin normatif tercihlerini topluma dayattığıdır. İkinci eleştiri ise iktisadın çoğulculuğu engelleyerek yeni yaklaşım ve fikirlere soğuk hatta düşmanca tutum sergilediği yönündedir.

Yazar ilk eleştiriye "değerler meselesi" başlığı altında etraflıca incelemektedir. İktisatta insanların bencilliği ve kişisel çıkarıya dayalı davranışın temel varsayımlar olduğu bilinmektedir. Bu temel varsayımlar altında fayda-maliyet, kar-zarar gibi maddi güdülerle belli piyasa çözümlerine ulaşmayı hedefleyen ana akım iktisat anlayışı, tam rekabet piyasasında temel bir değer olarak etkinlik sorununa odaklanmaktadır. Ancak yazarın vurguladığı gibi, tek başına etkinliğe dayalı olarak değerlendirilemeyecek iktisadi meseleler bulunmaktadır. Örneğin dış ticaretin serbestleştirilmesi sadece etkinliği dayalı olarak değerlendirilebilecek bir konu mudur? Yoksa konu adalet, bölüşüm, eşitlik gibi başka değerlerin de dikkate alınmasını gerektirmektedir. Rodrik'in kitabında değinildiği gibi, Michael Sandel (2012), piyasalaştırmanın insan davranışları

üzerinde yaratabileceği menfi etkiler üzerinde durmaktadır. Sandel'e göre, "yaşamlarımızda yer alan iyi şeyleri fiyatlandırmak onların yozlaşmasına yol açabilir. Zira piyasalar sadece malların dağılımını sağlamazlar, aynı zamanda mübadele edilen mallara yönelik belli davranışları da ifade ve teşvik ederler. Kitap okumaları için çocuklara para vermek onların daha fazla kitap okumasını sağlayabilir, ama diğer taraftan onların okumayı, özünde doyum kaynağı yerine sıkıcı bir görev olarak görmeyi de öğretebilir".

Bu doğrultuda acaba piyasa ve maddi güdülere güvenmek toplumsal amaçları yıpratın ve zayıflatan değerleri teşvik etmek temidir? Burada maddi saiklerin zaman zaman ahlaki değerleri dışlayabileceği unutulmamalıdır.

Yazarın çoğulculuk eksikliği başlığı altında ele aldığı bir diğer eleştiri, iktisat disiplininin herkese açık olmayarak içe dönük nitelik arz ettiği ve böylece yeni ve farklı yaklaşımlara kapalı hale geldiği yönündedir. Yazar iktisat disiplininin önemli değişimler geçirdiğini ifade etmektedir. Bu değişimlerden ilki, iktisadın ampirik analizlere daha açık hale gelmesi ve böylece politika çıkarımlarının zenginleşmesidir. Ayrıca son yıllarda gelişen yeni araştırma alanları ve bu alanlarının diğer disiplinler tarafından beslenmesi iktisadın içe dönük ve dışa kapalı olduğuna yönelik tenkitleri haklı çıkarmamaktadır.

Bu eserde de ele alındığı gibi, iktisadın bolca tenkite ve öz eleştiriye maruz kaldığı, model ve yöntemlerinin tekrar tekrar tartışmaya açıldığı anlaşılmaktadır. Zira, bu iktisat biliminde sürekli gelişimi sağlayan ve sağlayacak olan önemli bir dinamiktir.

Kaynakça

AKAT, Asaf Savaş (2017), "İktisat Eğitimi Üzerine Gözlemler", *İktisat ve Toplum*, Yıl 7, Sayı 79, s.12-18

BLAUG, Mark (1997), "Ugly Currents in Modern Economics", *Policy Options*, September

CHANG, Ha-Joon (2016), *Ekonomi Rehberi*, (çev.) Mihriban Doğan, 1.Baskı, Say Yayınları, İstanbul

EICHENGREEN, Barry (2016), *Aynalı Salon, Büyük Bunalım, Büyük Durgunluk ve Tarihin Yanlış Kullanımı*, (çev.) Abdullah Camal Balcı, 1. Basım, Efil Yayınevi, Ankara

EREN, Ercan (2017), "Evrimsel Makro İktisat, Anaakım İktisadının Parçası Olabilir mi?" *İktisat ve Toplum*, Yıl 7, Sayı 79

EROL Ümit ve Reşat SİNANOĞLU (2011), *21.Yüzyıl Kapitalizmi*, Global Finans Krizinin Kuramsal Ekonomi ve İşletme Yönetimi Açısından Yapısal Analizi, Beta Basım A.Ş, İstanbul

FOURCADE, Marion, Etienne OLLION ve Yann ALGAN (2015), "Superiority of Economists", *Journal of Economic Perspectives*, Vol 29, 89-114

HIRSCHMAN, Albert O. (1970), "The Search for Paradigms as a Hindrance to Understanding", *World Politics*, 22, No.3 (April), 329-343.

HUTCHISON, Terence Wilmot (1981), *The Politics and Philosophy of Economics: Marxians, Keynesians and Austrians*, New York University Press

KAYMAKÇI, Özgün Burak (2013), *Bilim Felsefesi Işığında İktisat Metodolojisi*, Ötüken Neşriyat A.Ş., Ankara

LEIJONHUFVUD, Axel (1973). "Life Among the Econ", *Western Economic Journal*, 11, No 3, September

RAJAN, G. Raghuram (2005), "The Greenspan Era: Lessons for the Future", Federal Reserve Bank of Kansas City

SANDEL, Michael J. (2012), "What Isn't for Sale?", *Atlantic*, April, <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2012/04/what-isnt-for-sale/308902>.

SARGENT, Thomas J.(2007), "University of California at Berkeley Graduation Speech", May 16, 2017, https://files.nyu.edu/ts43/public/personal/UC_graduation.pdf

SHILLER, Robert (2005), *Irrational Exuberance*, 2.Baskı, Princeton University Press, Princeton

PIKETTY, Thomas (2014), *21.Yüzyılda Kapital*, Çev. Hande Koçak, 1. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yayıncılık, İstanbul

